

Форсий адабиётнинг жаҳон сўз санъати ривожига кўшган хиссаси бекиёс. Мана, неча асрдирки, Абу Абдулло Рудакий, Абулкосим Фирдавсий, Носир Хисрав, Фаридиддин Аттор, Жалолиддин Румий, Саъдий Шерозий, Хусрав Дехлавий, Хофиз Шерозий, Абдурахмон Жомий, Мирзо Абдулқодир Бедил каби сўз усталарининг дурдона асарлари дунё илму адаб ахлини хайратга солиб келмоқда. Бу буюк санъаткорлар силсиласида Бобо Тохир Урённинг ҳам ўзига хос ўрни бор.

Бобо Тохир Эроннинг шимоли-гарбидаги Хамадон шаҳрида 980 йили тугилган. У ирфон соҳиби, ўз таъбири билан айтганда, самовот илмининг донишманди эди. Мусикадан

яхшигина хабардор бўлиб, ўз тароналарини куйга солиб айтиб юрган.

«Урён» сўзининг лугавий маъноси ялангоч бўлиб, шоир ўзига бу тахаллусни кўллар экан, бизнингча, унинг тасаввуфий мазмунини кўзда тутган: унга кўра урён — бу дунёдан фард бўлишга, Оллох йўлида мужаррад бўлишга ишорадир.

Эрон адабиётшуноси Забехулло Сафонинг маълумот беришича, Бобо Тохир салжукий хукмдор Тўгрулбекнинг замондоши бўлган. Тўгрулбек Хамадонга келганда у орифи комилу сохиби макомот эди. Шундан келиб чикиб, унинг вафотини 1055 йил деб белгилашади. Олим «Эронда адабиёт тарихи» китобида салжукийлар даврининг машхур адиби ва муаррихи Ровандийнинг «Рохат ус-судур» («Кўнгиллар рохати») асаридан куйидаги ривоятни келтиради: «Тўгрулбек Хамадонга келганида шаҳарда авлиёуллохдан уч пир яшар эди — Бобо Тохир, Бобо Жаъфар ва Шайх Хамшо. Хамадонда Хизр отлиг тоғ бўлиб, улар шу ерда турар эдилар. Султоннинг кўзи уларга тушиши билан лашкарини тўхтатиб, отдан тушади ва вазири Абу Наср Кундурий билан уларнинг қошига келиб, кўлларини ўпади. Бобо Тохир ундан сўрайди: «Эй турк, Худонинг халқини нима қилмоқчисан?» Султон деди: «Сен нима буюрсанг - шу!» Бобо Тохир дейди: «Худо адолатли бўлиш ва эхсон қилишни буюради». Султон йиглаб дейди: «Шундай қилгумдур». Бобо Тохир дарвештабиат киши бўлиб, каландарона ҳаёт кечирган (афсоналардан бирида айтилишича, у одамлар билан мулоқотдан қочиб, Алванд тоғининг қорли чўққиларини макон тутган). Бу нарса унинг шеърларида ҳам ўзининг ёрқин ифодасини топган. Шоирнинг гох орпфона мушоҳада-мулоҳазалар, гох ошиқона завқу шавқ билан ёзилган, риндона жазабаю шатҳиётга омихта, ишқу ошуфталик, дарду хасратга йўғрилган тароналари унинг мураккаб, нотекис, оғир ҳаётдан, рухий поённинг чексизлигю қалб тебранишларининг ранг-баранглигидан, турфа ҳолатию қайфиятидан хикоя қилади.

Бобо Тохирнинг форсийда тахминан 350 та тўртлиги маълум бўлиб, кейинги вақтларда дунёнинг кўпгина тилларига таржима қилинган. Шоирдан форсийда ёзилган 4 газал ҳам қолган дейишади.

Тарихий манбалар ва тазкираларда берилган маълумотларга кўра, унинг араб тилида тасаввуф масалаларига бағишланган бир неча рисолалари мавжуд. Лекин ҳозирги кунда унинг «Қаламоти қассор» («Мухтасар сўзлар») асари маълум. У Бобо Тохирнинг тасаввуфий ақидалари ва ахлокий фикрлари мажмуидан иборат. Шунингдек, унинг арабча икки маснавийси ва бир неча китъалари бизгача етиб қолган. Уларнинг барчасида ирфон ақидалари, сўфиёна маърифату ҳақиқат, зикру ибодат, важду илҳом ва жазбаю муҳаббат ҳусусида сўз боради.

Бобо Тохирнинг номини оламга ёйган унинг дубайтийлари — тўртликлари ҳисобланади. Бу жанрнинг ўзига хослиги шундаки, у арузнинг фақат ҳазажи мусаддаси махзур (максур) вазнида яратилади. Бу вазн форсий ва гуркий шеърятда фаол кўлланибгина қолмай, ҳар икки халқ кўшиқларининг кўпи ҳам айни шу вазнда.

Бобо Тохир ўзи мансуб лурий лаҳжасида, халқона усулда, содда ва равон услубда ёзади. Лекин шоир тароналаридаги ташбеҳу тимсоллар ўзининг гўзал ва оҳорлилиги, маънолар қенг ва теранлиги, фалсафий фикр-ру мулоҳазалар кўламли ва ҳаққонийлиги билан кишини ҳайратга солади.

Сабо келтурса ул кокул хидини, Кетар босиб гулу сунбул хидини. Ҳаёлингни қучоқлаб ётсам тунда, Тўшагим таркатар тонг гул хидини (Дубайтийлар муаллиф таржимасида берилмоқда.).

Сенинг ишкингда битди сабру бардош,
Кўзим ёши этар пинхон сирим фош.
Бу ошик кўнгли мисли хўл ёгочдир
— Куяр бир учи, бир учи тўкар ёш.

Бобо Тохир шеърлари бир парча чўкка ўхшайди:

бу чўг музлаган калбларни эритади, сокин кўнгилларни тўлкинлантиради, ошуфта дилларни ёндиради.

Бу тароналар бежиз форс мумтоз сўз санъатининг олтин фондидан жой олмаган. Маълумки, Бобо Тохир илохий ишк куйчиси эди. Шоир номига кўшилган «Бобо» унвони ҳам унинг тасаввуф пирлари жумласидан бўлганлигини кўрсатади. Таъбир жоиз бўлса, пюир шеърларида илохий ва инсоний ишк ажиб бир тарзда уйгунлашиб кетган, уларни ўзаро ажратиб, мана бу — илохий, мана бу эса — инсоний ишк, деб бўлмайди. Шоирнинг комил ишончига кўра илохий ишк инсоний ишкдан ўсиб чиқади ва ўз навбатида, инсоний ишк юксала бориб, пировард натижада илохий ишкка айланади.

Бобо Тохир ижодида замонадан, одамлардан, чархи фалакдан шикоят мотивлари, ўткинчи дунёни танкид қилиш оханглари ҳам учрайди. Бу унинг ўз даври билан ҳамнафас шоир бўлганлигини тасдиқлайди.

Менинг дардим каби дард йўк жахонда, Бу сўнгсиз дарду гамдан дил фиғонда.

Хабардор бўлса ким дарду гамимдан, Колар гам ичра мисли Нух тўфонда.

Кўриб жабру жафо чарху фалакдан, Аримас кайгу-гам бир дам юракдан. Самони бўйласа охим тутуни, Кўзим ёши энар пастга этакдан.

Бобо Тохир тароналари халқона бўлганлиги учун китоблардан кўра халқ оғзида кўпроқ тарқалган ва асосан халқ хотираси орқали бизгача етиб келган. Шоир шеърларини ўз ичига олган кўлёмаларнинг аксар XVIII — XIX асрларга тааллуқли эканлиги ҳам бунинг ёркин далилидир. Эрон, Хиндистон, Покистон, Афғонистон, Тожикистонда улар, айниқса, машхур ва кўпинча халқ оғзаки ижоди намуналари билан кўшилиб кетган.

«Муаллифнинг ватани бўлмиш Эронда, хатто саводсиз аҳоли ўртасида ҳам унинг ҳеч бўлмаса икки-уч таронасини ёддан билмайдиган кишини топиш қийин», — деб ёзади озарбайжонлик тадқиқотчи Газанфар Алиев (Алиев Г. Предисловие // Баба Тахир. И небу, и земле... Москва, 1971 г. С.3.).

Бобо Тохир тўртликлари бугунги кунда ўзбек ки-тобхонлари томонида ҳам севиб мутолаа қилинмоқда. 1989 йили шоирнинг 190 та тўртлиги форс-тожик мумтоз шоирлари ижодидан тартиб берилган «Инжулар уммони» китобида босилиб чиқди. 1994 йили эса «Шарк классиклари меросидан» туркуми остида Рудакий ва Бобо Тохир шеърлари «Сайланма» номи билан бир жилдда чоп этилди. Унда шоирнинг 302 та тўртлиги берилган. Тўртликларни Ш. Шомухамедов таржима қилган.

Шарк фалсафаси ва адабиётининг билимдони Абулҳаким Шаръий Жузжоний ҳам Бобо Тохирнинг 19 та тўртлигини (10 таси — аруз, 9 таси — бармок вазнида) таржима қилиб, мухтасар сўзбоши билан «Тасаввуф ва инсон» китобида чоп эттирди (Каранг: Абдулҳаким Шаръий Жузжоний. Тасаввуф ва инсон. Тошкент, 2001 йил, 157

—161-бетлар.). Мутаржимнинг аруздаги таржималари бирмунча муваффақиятли чиққан. Лекин бармок вазнидаги таржималарида вазн, кофия жихатидан баъзи қусурлар мавжуд.

Биз ҳам Бобо Тохирнинг 327 та таронасини асл арузий вазнини сақлаган ҳолда ўзбекчага таржима қилдик. Аввалги таржималарда содир этилган маъно бузилишларни

тузатишга интилдик. Шунингдек, шоир махоратию тўртликларининг бадииятини ҳам имкон қадар қайта яратишга ҳаракат қилдик. Токи ўзбек китобхонлари Бобо Тохир тўртликларининг нафакат мазмунидан, балки бадиий гўзаллиги, шеърий балогатидан ҳам бахраманд бўлишсин.

Эргаш Очиловнинг
"Барҳаёт сиймолар" китобидан